

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΟΥΤΣΟΣ*

«ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ» ΚΑΙ «ΑΡΙΣΤΕΡΑ»:
ΞΑΝΑ ΟΙ ΟΡΟΙ ΕΝΟΣ «ΣΤΟΙΧΗΜΑΤΟΣ»

Γνώρισα από κοντά τον Ευδύμη Παπαδημητρίου, στο τότε σπίτι μας στην οδό Σικελιανού, πίσω από το καταπράσινο «Ξενία», το Νοέμβριο του 1982, με τη διαμεσολάβηση του νεοφερμένου καθηγητή Συστηματικής Φιλοσοφίας Ευτύχη Μπιτσάκη. Το συγγραφικό έργο που έως τότε είχε εκπονήσει το γνώριζα νωρίτερα. Μάλιστα, στο παγκόσμιο συνέδριο για τον Αριστοτέλη (Θεσσαλονίκη 1978) είχαμε συνυπάρξει. Επίσης, είχα συνδράμει στην αναγόρευσή του σε υφηγητή (Δεκέμβριος 1983), ενώ συνέδεσα ένα μέρος και συνυπέγραψα την εισηγητική έκθεση για την εκλογή του σε θέση επίκουρου καθηγητή του Τομέα Φιλοσοφίας, τον Μάρτιο του 1984. Τα υπόλοιπα της κοινής μας ακαδημαϊκής συμπόρευσης, έως τη στιγμή που με εισήγησή μου αναγορεύθηκε ομότιμος καθηγητής (2007), είναι μάλλον γνωστά.

Θα μου επιτρέψετε να σταθώ σε ένα ζήτημα που συχνά μας απασχολούσε, από το τέλος της δεκαετίας του '80 και ιδίως, από την πλευρά του Ευδύμη Παπαδημητρίου, κατά την επόμενη δεκαετία. Η αφορμή ήταν μια διάλεξή μου στο Παρίσι (3-6-1988) που οργάνωσε το ΚΚΕ εσωτ.-Ανανεωτική Αριστερά με αντικείμενο «Οικολογία και κρίση της Αριστεράς στην Ευρώπη», καθώς και μια ανακοίνωσή μου στην «Οικολογική ημερίδα», που οργάνωσε ο Τομέας μας (8-4-1988) σε συνεργασία με το Παράρτημα Ιωαννίνων της «Ομάδας Οικολογικής Συνεργασίας», με θέμα «Πολιτική συνείδηση και οικολογική ευαισθησία». Είχαν προκύψει, συναφώς, οι δημοσιεύσεις μου: «Από την “πολιτική” στην “κοινωνική λογική”» (*Λεβιάθαν*, τχ. 5, 1989, 117-126), «Οικολογία και αρι-

* Ο κ. Παναγιώτης Νούτσος είναι Ομότιμος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

στερά» (*Η Νέα Οικολογία*, τχ. 60, Οκτ. 1989, 61-63) και «Για ποια οικολογία μιλάμε;» (*Τα Νέα*, 23-2-1990). Και τα τρία αυτά δημοσιεύματα περιελήφθησαν στο βιβλίο μου: *Φιλοσοφείον. Ένας δεσμός χειραφέτησης*; Αθήνα 2001, σσ. 181-194, 201-207, 209-212).

Θα μπορούσαμε να είχαμε καδίσει αντικριστά για να συζητήσουμε τους όρους ενός διαγραφόμενου «στοιχήματος» για τις σχέσεις «Οικολογίας» και «Αριστεράς». Δηλαδή, ο συνάδελφος που εγκατέλειπε τη «δογματική» Αριστερά να με ρωτά κι εγώ να απαντώ, έστω με τέσσερα ερωτήματα. Το «στοιχείωμα» πάντως να παραμένει ανοιχτό και από τις δύο πλευρές, με την αρχική σημασία του όρου ως «κοινή κρίσις» και συνάμα η «κρίσις» με όσες σημασίες έχει ως σήμερα. Έτσι:

1. *Πώς ασκείτε, εντός και εκτός του πλανήτη σας, την «Πολιτισμική οικολογία»;* Εδώ και κάποιες δεκαετίες έχει εισαχθεί ο όρος “cultural ecology”. Ακριβώς, για να αποδοθεί η αποσάθρωση της αιφνίδιας, βίαιης ή όχι, εξαφάνισης των πολιτιστικών κατακτήσεων που προικοδότησε το παρελθόν στο παρόν. Και σ’ αυτήν την περίπτωση επρόκειτο για «ουδέτερη» συζήτηση, ιδίως κατά τον συσχετισμό της με ό,τι ονομάστηκε «βιώσιμη ανάπτυξη» και διένεξη των «δύο πολιτισμών», του «τεχνολογικού» και του «πνευματικού». Γενικότερα, ποιά εκδοχή «πολιτισμικής Οικολογίας» θα μπορούσε να αποτελέσει απάντηση στην «παγκοσμιοποίηση» (“globalization”); Δηλαδή απειλή και αντίδοτο ή, αντίστοιχα, στρωμένο ανά τον πλανήτη χαλί για την αβίαστη επικράτησή της; Συνακόλουθα, για ποιους κρίνεται αναγκαίο να υπάρχει η «αυτοσυντηρούμενη» ή η «βιώσιμη ανάπτυξη», χωρίς να μηδενίζονται οι δυνατότητες των «μελλοντικών γενεών» να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες;

Μόνο που κι εδώ τέμνεται αυτός ο προβληματισμός με το ενδεχόμενο, υπαρκτό ή όχι, καταστροφής του πλανήτη μας έτσι που ο βάσιμος αυτός κίνδυνος να φιλτράρεται με τον τρόπο συμμόρφωσης προς το υφιστάμενο καθεστώς. Επιπλέον, κάθε διεκδίκηση πολιτιστικής «ιδιαγένειας» συντίθεται τόσο από το «δικαίωμα στη διαφορά» όσο και από την «περιχαράκωση στη διαφορά». Δηλαδή οποιοδήποτε σημείο της (δια)πλανητικής “cosmopolis” μπορεί να εκληφθεί από τους μετόχους του είτε ως ενεργό παρατηρητήριο του σύμπαντος είτε ως κουκίδα-γκέτο.

2. *Δηλαδή, σε ένα διαρκώς διευρυνόμενο περιβάλλον, πώς θα επιτυγχάνεται η προστασία του;* Πράγματι, να μην αποκλεισθεί κανείς απ’ αυτή τη διεκδίκηση, ούτε εμείς ούτε κι εσείς. Γιατί, πριν απ’ όλα, ο ένας πλανήτης μολύνει τον άλλο τουλάχιστον με τα απόβλητα που επιχειρεί να τα αποδέσει στο «εξωτερικό» του. Ακριβώς ό,τι ισχύει και εντός της Γης. Ένα όμως από τα ολοένα ισχυ-

ροποιούμενα κοινωνικά κινήματα, με επιμέρους αποχρώσεις ως προς το είδος της πολιτικοποίησής του, εξακολουθεί να ονομάζεται «οικολογικό».

Η πιο δυναμική του κατεύθυνση έχει διττό στόχο: να διευρύνει τα κοινωνικά του ερείσματα και έτσι να ωθήσει τους εξουσιαστές να μεταβάλουν πολιτική ως προς το περιβάλλον και όχι μόνον. Απ' αυτήν την άποψη οι οικολογικές κινήσεις είτε ασκούν οι ίδιες οξύ πολιτικό έλεγχο είτε συντίθενται με πολιτικά σχήματα που έχουν εναλλακτική στρατηγική ως προς την υπάρχουσα ταξική και ετερόνομη κοινωνία. Έτσι μπορούν να πιάνουν τα πράγματα από τη ρίζα. Δηλαδή να αναδεικνύουν πώς «κύριος και κάτοχος» της φύσης αναδύθηκε στην ιστορική του διαδρομή ο κεφαλαιοκρατικός κοινωνικός σχηματισμός, πορευόμενος ολοταχώς προς τη «βιομηχανική επανάσταση». Γιατί ο συγκεκριμένος εξουσιαστής της φύσης ταυτίστηκε απολύτως με τον «νικητή» της αντίθεσης ανάμεσα στο κεφάλαιο και τη μισθωτή εργασία. Μόνο που σήμερα πια η εκμετάλλευση της φύσης από τον άνθρωπο τείνει να αυτονομηθεί από την αντίθεση που την εξέδρεψε. Για τούτο το ενδεχόμενο αναπροσανατολισμού της πολιτικής είναι περισσότερο εφικτό από κάθε άλλη φορά.

Βέβαια, αν μεταφερθούμε από την κεντρική πολιτική σκηνή στις μικρές τοπικές κοινωνίες, συχνά τα σχήματα που μιλούν στο όνομα της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος επινοούν, συσκευάζουν και εκπέμπουν μια νέα μορφή ρύπου. «Εισαγγελικής» υφής και εφήμερης ανάλωσης, με τον θόρυβο που αφειδώλευτα προκαλούν. Χωρίς ακριβώς να αντιλαμβάνονται ότι αποτελούν το φολκλορικό συμπλήρωμα του κυρίαρχου τρόπου ανάπτυξης στον τόπο τους. Μ' άλλα λόγια εξελίσσονται σε «ιδιωτικές τυραννίες», παράπλευρα από την ηγεμονεύουσα «πολιτική λογική», χωρίς ποτέ να συγκροτήσουν έναν αξιόπιστο εναλλακτικό πυρήνα αντίστασης σ' αυτήν. Πρόκειται για τα «απόβλητα» κατά την καύση αναπαραγωγής του κυρίαρχου «συστήματος».

Μόνο που θα επεκταθώ, μια και ένας τέτοιος κίνδυνος διαφαίνεται και μέσα από τη στάση ολόκληρου του πλανήτη μας, στον επαρχιώτη εντός του σύμπαντος λόγω της πολιτικής που ασκούν οι εξουσιαστές του. Παρατηρώ όμως και καμαρώνω που κι εσείς χρησιμοποιείτε τον όρο «κλίμα» (“clima”). Ακριβώς γιατί αρχικά υπονοείτε την κλίση του ηλιακού φωτός στην επιφάνεια της Αφροδίτης. Επομένως, κι εσείς, βλέπω, αντιμετωπίζετε την υπερθέρμανση του πλανήτη σας με σειρά μέτρων τα οποία είναι χρήσιμο να μας κοινοποιήσετε, τόσο αυτά που αφορούν ειδική φορολογία όσο και αυτά που αναφέρονται στην αναγκαστική πρόταξη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας που προκύπτουν από το κοινό ηλιακό φως.

3. Εντός και εκτός της γης πώς ανασυστοιχίζεται η κοινωνική διαμαρτυρία

και η κοινωνική χειραφέτηση; Ήδη έδωσα το παράδειγμα του οικολογικού κινήματος, στο οποίο βέβαια ανοίχτηκαν εξυπαρχής τρεις δρόμοι. Ο πρώτος αφορούσε τα υπάρχοντα κόμματα: σε ποιο βαθμό θα μπορούσαν τα ίδια να εγκλωπώσουν τον οικολογικό προβληματισμό και να ρυθμίσουν ανάλογα τη δράση τους. Ο δεύτερος σήμαινε τη μετατροπή μορφών του οικολογικού κινήματος σε κόμματα, των οποίων η κύρια συνιστώσα του προγράμματος και της πρακτικής τους θα είναι το οικολογικό ενδιαφέρον. Και ο τρίτος ήταν το σταυροδρόμι που σχημάτιζε η ανάγκη των συμμαχιών. Όταν δηλαδή διαπιστωνόταν ότι κάποια πολιτικά κόμματα βρίσκονται αρκετά κοντά στις προγραμματικές θέσεις των οικολογικών κινήσεων που μετείχαν και με όρους κόμματος στο πολιτικό πεδίο. Η τελευταία περίπτωση μπορούσε να συμβάλει στην υπερνίκηση των ακραίων διατυπώσεων για μονοσήμαντη «οικολογικοποίηση» των κομμάτων ή αντίστοιχα για «κομματικοποίηση» της οικολογίας.

Ως προς τα συγκεκριμένα στοιχεία της αμοιβαίας ζύμωσης ήταν και εξακολουθεί να είναι μια πολλαπλή κοινωνική ευαισθησία που δεν εγκλείεται στα παραδοσιακά ιδεολογικά σχήματα. Ό,τι συνάμα διαψεύδει τους εισηγητές της «αποϊδεολογικοποίησης» και του πολιτικού παροπλισμού. Διαπιστώνεται δηλαδή η συλλογική έκφραση των υποκειμένων που έχουν κοινά ενδιαφέροντα με βάση διαταξικά σχήματα (τουλάχιστον ως προς την πρόθεση και όχι πάντα ως προς τη σύνθεση αυτών των μορφών συλλογικότητας): άνθρωπος-φύση, άντρας-γυναίκα. Ή, όπως γνωρίζετε τις διχοτομίες: “culture”/“nature”, “mind”/“body”, “male”/“female”, “subject”/“object”.

Με επίκεντρο τα ενδιαφέροντα (τα οποία δεν ταυτίζονται με τα «συμφέροντα») της «σχόλης» ενδαρύνεται η αποδέσμευση του υπό διάθεση χρόνου από την «πατερναλιστική» ιδεολογία και πρακτική των μορφών χειραγώγησης που επιβάλλει το σύγχρονο κράτος. Για τούτο υφίσταται καίριο πλήγμα και το «κόμμα-Λεβιάθαν» που θα επιδίωκε την υποκατάσταση των κοινωνικών κινήματων, με το να αναδεικνύεται η αντίφαση της γιγαντιαίας οργανωτικής του υπόστασης προς την αυτόβουλη εκδίπλωση αυτών των κινήματων. Σ' αυτήν τη διεργασία αμοιβαίας ανάταξης εντοπίζονται επίσης οι συνεχείς ρήξεις που επιτελούνται *hinc et nunc*, χωρίς ωστόσο να χάνουν την όποια αξία τους. Μ' άλλα λόγια, ολισθαίνοντας στη λογική ενός κατακερματισμένου κόσμου που αναπαράγεται και μέσω του φετιχισμού των ετερογενών λειτουργιών του.

Τελικά, η συχνά διαφαινόμενη και πάντως ευπρόσδεκτη «διαλεκτική ένταση» μεταξύ ανατρεπτικού πολιτικού κόμματος και κοινωνικών κινήματων θα μπορούσε να σημαίνει τη διαρκή γονιμοποίηση της οργανωμένης πολιτικής δύναμης από την αυτόβουλη πρωτοβουλία μερών του κοινωνικού σώματος. Ό,τι

δηλαδή το καθιστά επιμερισμένη οντότητα και το προκαλεί να συγκατανεύσει στην απαίτηση ότι το «προσωπικό είναι πολιτικό».

Αλλά και το ανατρεπτικό πολιτικό κόμμα δεν προσέρχεται σ' αυτήν τη συνένευση με άδεια χέρια. Όντας δηλαδή, υπερφίαλο και αποκρουστικό ως προς την επαγγελία της χειραφέτησης και τα τωρινά μέσα για την επίτευξή της, έχοντας έτσι ως κύρια αιχμή τη διακριτική σύζευξη «κοινωνικής λογικής» και «πολιτικής λογικής». Τούτο υπονοεί και τη δυσχερή αλλά όχι απραγματοποίητη ανάπλαση των κομματικών μηχανισμών που *ex definitione* προβάλλονται ως μόνιμοι για την πραγμάτωση της πολιτικής ανατροπής και την επιβολή, στη συνέχεια, ακόμη και με βίαια μέσα, της κοινωνικής αναμόρφωσης.

Αν επιστρέψω στην αιχμή του προηγούμενου ερωτήματος, εκτιμώ ότι σ' αυτήν τη σύζευξη «κοινωνικής λογικής» και «πολιτικής λογικής» και από τις δύο πλευρές θα εξακολουθεί να αναγνωρίζεται ως ολοένα καθολικεύσιμη «ταυτότητα» το δικαίωμα να έχουν όλα τα όντα δικαιώματα. Και προφανώς, να τα διεκδικούν, έτσι που οι κόσμοι μας να συγκροτούν την πολλαπλώς υπάρχουσα οικουμενικότητα. Αυτή δηλαδή που υπερβαίνει χωρίς να εξουδετερώνει τις φαινόμενες ως ασύμβατες παραλλαγές αξιακών προτύπων ανάμεσα σε διαφορετικές κοινότητες των όντων. Ότι συνάμα καθιστά ατελέσφορη την ακραία διατύπωση του σχετικιστικού επιχειρήματος, στο όνομα τάχα της πολλαπλότητας των μορφών «κοινωνικής αλληλεγγύης».

4. Υπάρχουν κόμματα που εξακολουθείτε να τα ονομάζετε «αριστερά»; Ήδη μιλώντας για τα ανατρεπτικά κόμματα αυτά υπονοούσα. Μόνο που θα έπρεπε να συγκροτήσει κανείς σαφέστερα τον πληθυντικό αυτής της αναφοράς. Δηλαδή την αναγκαιότητα και τη δυνατότητα περισσότερο του ενός κόμματα να εκφράσουν το δυναμισμό της Αριστεράς. Η πολιτική σχηματοποίηση και λειτουργία, εντός των οικείων θεσμών, της αντίστασης στη διεργασία παραγωγής και αναπαραγωγής της «αγοραφοβικής» πρακτικής συνεχίζει τη σταδιοδρομία της μ' αυτήν τη δηλωτική επωνυμία, παρά τις κάποιες απόπειρες να μεταδραπισθεί.

Προφανώς η κοινωνική διαμαρτυρία και συνιστά στις μέρες μας μια υπό διαμόρφωση δυναμική που βρίσκεται σε διαρκή ένταση απέναντι στο μονοσήμαντο πολιτικό πεδίο, με δύο αλληλοπλεκόμενες κύριες εστίες, τον εργάσιμο και τον υπό διάθεση χρόνο. Με δεδομένα τα προβλήματα που διαρκώς ανακύπτουν στο χώρο της εργασίας και με την αύξουσα σημασία που αποκτά ο διαθέσιμος χρόνος απαιτείται τόσο να μην αποδυναμωθεί η αρθρωμένη αντίσταση στην καταπιεστική εργασία όσο και να μην εδραιωθεί η ψευδαίσθηση της αυτοδιάθεσης των αναγκών μιας πλήρως εμπορευματικής κοινωνίας. Και στις

δύο πτυχές της καθημερινότητας προέχει η εξουδετέρωση των ιμάντων νομιμοποίησης στη διεργασία επιβολής άνωθεν της κοινωνικής συναίνεσης. Ό,τι προκύπτει πριν και μετά την εργασία συντείνει στην αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης που έχει ακόμη να διεξαγάγει αγώνες για την άρση της μισθωτής της υπόστασης και του κράτους του κεφαλαίου.

Πάντως, καταγράφεται ακόμη η γονιμοποίηση της οργανωμένης ανατρεπτικής πολιτικής δύναμης από την αυθόρμητη πρωτοβουλία των βαθμύ δηλαδή που συνεχίζουν να μεσολαβούν ως αναγκαίοι σύνδεσμοι κινήσεις ανένταχτων, οι οποίες ενδαρύνονται γι' αυτήν την μεσιτεία και συχνά δεν εκβιάζεται η ενσωμάτωσή τους στον κομματικό μηχανισμό. Αυτή η τριπλή διάταξη: - κόμμα-τα-κινήσεις ανένταχτων-κοινωνικά κινήματα - είναι που καθιστά επίκαιρη και ελκυστική τη στρατηγική της κοινωνικής χειραφέτησης. Ό,τι δηλαδή παραμερίζει τόσο την ιδέα της ιδεολογικής «ουδετερότητας» των παραγωγικών δυνάμεων όσο και την πόλωση που υφίσταται η ανθρώπινη «υποκειμενικότητα» κατά το χρόνο εμπορευματοποίησης των αξιών χρήσης.